

Седляр М. О. Инновационная модель развития экономики: современное определение.

В статье определено внутреннюю сущность понятия инновационной модели развития, проанализированы основные понятия, которые с ним связаны. Кроме того, выделены главные признаки, присущие новому типу развития, а также условия, которые привели к его появлению.

Ключевые слова: инновации, развитие, рост, инновационная модель развития.

Sedlyar M. O. Innovative model of development of economy: modern determination.

The article outlines the inner essence of the concept of innovation model of development, the main concepts that are accompanied with it. In addition, highlighted the main features that characterized the new type of development, as well as conditions that led to his appearance.

Keywords: innovation, development, growth, innovation development model.

Кохно Д. О.

**Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ИНТЕЛЕКТУАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ: ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ

У статті обґрунтовано передумови виникнення інтелектуального капіталу, проаналізовано наукові підходи до трактування його сутності, визначено його специфіку та особливості.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал.

Друга половина ХХ – початок ХХІ ст. характеризуються змінами у соціальному, технологічному, екологічному, економічному житті суспільства. В сучасній економічній науці з'являються такі поняття як “інформаційне суспільство”, “суспільство економіки знань”, постіндустріальне, постринкове, постбуржуазне, посткапіталістичне, посттрадиційне, постцивілізаційне, постісторичне суспільства. Найбільш популярною на сьогодні серед цих “екзотичних понять” є ідея постіндустріального суспільства. Останнє пов'язане із розвитком суспільства, який характеризується, перш за все, зміною структури продуктивних сил – перетворенням науки у нову продуктивну силу, зміною змісту та характеру праці, трансформацією сутності і масштабів економічної діяльності, створенням умов для всебічного самовдосконалення людини як творчої особистості, зміною людини “економічної” на “багатомірну” [3, с. 17]. Все це призводить до необхідності уточнення та корегування категоріального апарату економічної науки з означеної проблематики через появу не тільки нової термінології, а й модифікацію внутрішньої сутності певних категорій. Сучасний етап розвитку характеризується переосмисленням такої категорії як капітал, а, особливо, похідних від неї понять – людський та інтелектуальний капітали, концепції яких стали вагомими досягненнями західної економічної теорії ХХ століття.

На сучасному етапі інтелектуальний капітал є визначальним фактором конкурентоспроможності підприємства та економіки в цілому. Тому актуальним є дослідження сутності інтелектуального капіталу та обґрунтування його структури.

Концепція інтелектуального капіталу не виникла сама по собі, а виявилась закономірним результатом генезису світової економічної та філософської думки.

Важлива роль у теоретичній розробці належить таким відомим вченим як Г. Беккер, Д. Белл, П. Дракер, М. Кастельс, Р. Райх, Т. Стюарт, М. Мелоун, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Л. Едвінсон та інші. До вітчизняних вчених-економістів, які займаються зазначеною проблематикою, розглядають проблеми формування та розвитку інтелектуального капіталу, належать Д. Богиня, В. Геєць, О. Грішнова, І. Петрова, Л. Федулова, А. Чухно, О. Шкурупій та інші.

Аналіз результатів досліджень вчених дає можливість виділити загальну рису в різних позиціях учених. Вченими визнається існування цієї категорії, її роль у виробничому процесі, хоча тлумачиться ними по-різному [7, с. 95]. Сьогодні ще остаточно не визначені особливості та характеристики інтелектуального капіталу як фактора виробництва та елемента продуктивного капіталу, в науковій літературі відсутня єдина думка щодо політекономічної сутності інтелектуального капіталу та його структури.

Метою статті є дослідження економічного змісту дефініції “інтелектуальний капітал”, процесів її виникнення, розвитку, трактування та структури.

Категорія “капітал” за своєю суттю є досить багатогранною. Вона постійно змінює свій зміст адекватно до рівня соціально-економічного розвитку, залежно від рівня розвитку продуктивних сил та виробничих відносин [7, с. 100]. Систематизація різних підходів до трактування інтелектуального капіталу наведена у таблиці 1.

Таблиця 1

**Трактування терміну “капітал”
представниками різни економічних шкіл [5, 7]**

Джерело	Сутність терміну
1	2
Аристотель, Т. Ман	Капітал – це гроші. Його формування відбувається виключно у сфері обігу.
Ф. Кене, П. Буагільбер	Капітал – це гроші й товар. Він створюється не тільки у сфері обміну, а й у сфері виробництва [7, с. 101].
А. Сміт, Д. Рікардо	Під капіталом розуміється запас продукції, що приносить прибуток, або за допомогою якого працею створюються нові блага. Капітал вперше поділяється на основний та оборотний. До основного капіталу належать машини й різні знаряддя праці, промислові й торговельні будівлі, склади, будівлі на фермах, “поліпшення землі” (розчищення, осушення, удобрення), “людський капітал” – капіталізована цінність “придбаних і корисних здібностей усіх жителів, або членів суспільства”.
К. Маркс	Капітал – це 1) не річ, а певні суспільні виробничі відносини, які притаманні визначеній історичній формації суспільства та які представлені у речах і надають цим речам специфічний суспільний характер; 2) самозростаюча вартість; 3) це не статика, це рух.
Е. Бем-Баверк	Капітал – запас цінностей (“благ”), які можна використати в процесі виробництва, а не як фонд поточного споживання.
І. Фішер	Під капіталом розуміє усе те, що спроможне приносити дохід протягом певного часу. Вводить людину до складу капіталу на рівні з іншими матеріальними об’єктами. Включає до капіталу і знання, вміння людей, їх здатність до праці, психологічні особливості, суспільні культурні якості людини

Джерело	Сутність терміну
1	2
Л. Вальрас	Капітал – певна сукупність активів, що приносить прибуток. До цих активів він відносив земельний і особистий капітал, сировинні матеріали, засоби виробництва, готівку, збереження, запаси товарів у споживача, що обмінюються на дохід тощо.
А. Маршалл [15, с. 132-133]	Капітал людини – це та частина її багатства, яку вона виділяє на отримання доходу у формі грошей, або на надбання шляхом торговельно-промислової діяльності.
Дж. Р. Хікс	Капітал – це грошова вартість, відображена на бухгалтерських рахунках фірми.
Й. Шумпетер [21, с. 239]	Пов’язує капітал з реалізацією завдань розвитку. Капітал – це сума грошей та інших платіжних засобів, що у будь-який момент часу можуть бути надані у розпорядження підприємця. Поняття капітал “відбиває лише ті аспекти, які ми незмінно пов’язуємо виключно з розвитком”.
П. Самуельсон, К. Макконнелл, С. Брю	Капітал – це створені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів та послуг
П. Хейне	Трактує капітал як ресурси, що використовуються у процесі виробництва, але до обладнання, споруд, землі він додає “людський капітал” – знання, уміння людей, яких вони набули у процесі навчання, професійної підготовки та практичного досвіду і завдяки яким їхні носії надають виробничі або інші послуги.
А. Гальчинський	Капітал – це цінність, втілена у грошовій, матеріальній та нематеріальній формі, що приносить у процесі свого руху підприємницький дохід.

Визначення капіталу потребують переосмислення з позиції науковості та обмеженості. Акценти в характеристиці капіталу, які були притаманні його специфіці середини ХІХ століття, нині, з урахуванням значного ускладнення чинників економічного процесу, у тому числі чинників виробництва, зміщуються, переглядаються [5, с. 317].

Загалом можна виділити такі підходи до аналізу сутності капіталу:

1) предметно-функціональний підхід, згідно з яким капітал ототожнюється з нагромадженою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу й одержання доходу;

2) соціально-економічний підхід – капітал трактується як специфічні суспільні відносини, що виникають за певних історичних умов;

3) грошовий підхід – капітал досліджується як фінансовий ресурс, що приносить дохід власникові у вигляді процента;

4) ототожнення капіталу з часом як особливим економічним ресурсом, що визначає дохід підприємців як винагороду за відмову від задоволення поточних потреб заради отримання майбутніх благ;

5) трактування капіталу як певного вкладення, завдяки чому забезпечується отримання доходу [8, с. 277-278].

Основними ознаками фізичного капіталу є: 1) матеріальність 2) наявність вартості; 3) відчуження від виробника; 4) можливість отримання доходу.

Капітал упродовж тривалого періоду історії розвитку суспільства був у так званій класичній тріаді чинників економічного зростання (земля, праця, капітал). У сучасних умовах не наявність чи нестача праці або капіталу визначають успіх економіки, а підприємницькі здібності, соціально-економічні інституції, якість та доступність знань та інформації тощо. Інформаційні витрати нині відіграють ту роль, яку раніше відігравали витрати праці та капіталу. Так, наприклад, у 1991 р. в США витрати на придбання інформації та інформаційних технологій досягли 112 млрд. дол., а витрати на придбання виробничих технологій і основних фондів становили 107 млрд. дол. [2, с. 278]. Роль і значення інформації зростають так швидко, що відображає той факт, що вже на початок 1995 р. в американській економіці за допомогою інформації вироблялось $\frac{3}{4}$ доданої вартості, створюваної у промисловості [2, с. 279].

Використання передових знань є вирішальним для подолання економічних труднощів не лише окремими фірмами, а й цілими країнами. Японія і Швейцарія мають невелику територію і майже позбавлені мінеральних ресурсів, і, не дивлячись на це, є розвинутими економічними державами. Їхня економічна влада і багатство визначаються інформаційно-інтелектуальними ресурсами, тобто ресурсами людськими – майстерністю, освіченістю, дисципліною їхньої робочої сили [18, с. 85].

Саме тому на початку 90-х років ХХ ст. з'явився новий підхід до аналізу ринкових відносин, конкурентних переваг та лідерства підприємств, заснованих на ефективному використанні унікальних за своєю природою нематеріальних чинників, здатних привести в дію механізм інноваційного розвитку [3, с. 56]. Так і з'являється концепція інтелектуального капіталу та входить у науковий обіг поняття “інтелектуальний капітал”.

Вперше ця категорія знайшла своє відображення у працях Гріліхеса (1990 р.), який означив ті нематеріальні цінності, що встановлюють різницю між ринковою вартістю корпорації, що визначається як добуток ціни та кількості акцій, та відтворювальною вартістю її активів [5, с. 95].

А. А. Чухно вважає виникнення інтелектуального капіталу закономірним результатом розвитку науки і технології, глибокого проникнення їх у процес виробництва, піднесення ролі і значення науки, людського розуму, інформації і знань у розвиток економіки та суспільства в цілому. З цим не можна не погодитись. Категорія “інтелектуальний капітал” є багатогранною. Розкриття цієї категорії пов'язано з визначенням часткових рис, що призвело до більш широких узагальнень, які дедалі повніше розкривають зміст і сутність інтелектуального капіталу [17, с. 49] (таблиця 2).

Таблиця 2

**Визначення сутності поняття “інтелектуальний капітал”
в сучасній економічній літературі [3, с. 59]**

Вчені-економісти	Визначення інтелектуального капіталу
Т. Стюарт	Сукупність знань усіх працівників компанії, що забезпечують її конкурентоспроможність
Д. Клейн, Л. Прусак	Формалізований і зафіксований інтелектуальний матеріал, що використовується для виробництва більш цінного майна

Вчені-економісти	Визначення інтелектуального капіталу
Д. Даффі	Сукупні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур, і взаємозв'язків
С. Леонтьєв	Сукупність законних прав суб'єкта на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей, навичок, нагромаджених ним баз знань і корисних відносин з іншими суб'єктами
Б. Брукінг	Термін для позначень нематеріальних активів, без яких компанія не може тепер існувати
Л. Едвінсон, М. Мелоун [1]	Інтелектуальний капітал складається з двох частин: одна частина включає в себе невіддільні від людини знання, якими вона володіє та розпоряджається, "інша частина цього капіталу створює об'єктивні умови застосування цих знань для підвищення ефективності та конкурентоспроможності фірми"
И. Комаров [13, с. 57]	Інтелектуальний капітал – це наявні знання, які використовуються для того, щоб отримати різного роду переваги перед конкурентами.
В. Іноземцев [9, с. 322]	"Інтелектуальний капітал являє собою щось, на кшталт, "колективного мозку", що акумулює наукові та звичайні знання робітників, інтелектуальну власність та накопичений досвід, спілкування та організаційну структуру, інформаційні мережі"
ЮНЕСКО, спеціалізовані установи ООН, Всесвітня організація інтелектуальної власності [6, с. 68]	"Матеріальною сутністю інтелектуального капіталу виступає не речове, але реальне творче надбання окремої людини, колективів та всього суспільства"
А. А. Чухно [17, с. 53]	Інтелектуальний капітал акумулює наукові та професійно-технічні знання працівників, поєднує інтелектуальну працю та інтелектуальну власність, нагромаджений досвід, спілкування, організаційну структуру, інформаційні мережі, – тобто все те, що визначає імідж фірми та зміст її бізнесу.
В. Д. Базилевич [3, с. 62]	Інтелектуальний капітал – це накопичена у процесі інтелектуальної діяльності сукупність знань, досвіду, навичок, творчості, здібностей, взаємовідносин, що мають економічну цінність і використовуються у процесі виробництва та обміну з метою отримання доходу.
О. Бутнік-Сіверський	Інтелектуальний капітал – це один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості. Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості.

Трактування поняття "інтелектуальний капітал" зазнає змін у процесі трансформаційних перетворень. Спочатку як "нематеріальні активи" (К.-Е. Свейбі, Е. Брукінг) і "сукупність знань" (Л. Едвінсон, М. Мелоун, Д. Даффі, А. Кендюхов, О. Бревено, Н. Маркова), далі як "інтелектуальні активи" (Д. Клейн, Л. Прусак, Е. Брукінг, В. Іноземцев), а також як "знання, що можуть бути перетворені у вартість"

(О. Бутнік-Сіверський, О. Кендюхов, В. Геєць, А. Гапоненко) [4]. Як бачимо, здебільшого вчені розглядають матеріально-речовий зміст інтелектуального капіталу, ігноруючи при цьому його соціально-економічну форму. Тобто найпоширенішими підходами до трактування інтелектуального капіталу є структурний та структурно-функціональний. Для кращого розуміння інтелектуального капіталу як економічної категорії потрібно з'ясувати його соціально-економічну форму. Соціально-економічна форма інтелектуального капіталу визначає взаємодіючий рух підприємницької та особистої власності економічних суб'єктів у процесі їх виробничо-господарської, комерційної діяльності та отримання доходів.

Майже всі визначення поняття “інтелектуальний капітал” [див. таблиця 2] у деякій мірі є односторонніми. Їхня обмеженість полягає у тому, що інтелектуальний капітал розглядається як явище, яке виникає лише на рівні фірми, організації. Це в подальшому призводить до викривленого розуміння структури інтелектуального капіталу.

На нашу думку, інтелектуальний капітал є одним з різновидів капіталу і має певні його ознаки. Схожість фізичного та інтелектуального капіталів проявляється у: способах виникнення; можливості приносити своєму власнику дохід; моральному зношуванню; потребі витрат на їхню підтримку в належному стані. З іншого боку, інтелектуальний капітал істотно відрізняється від матеріального (фізичного), – він є нематеріальним у традиційному розумінні, хоча форми, яких набувають нематеріальні активи можуть бути матеріальними; перебуває одночасно у формах запасу і продукту, його споживання є водночас і його примноженням; зберігається та нагромаджується у специфічних, нетрадиційних формах; є основним компонентом визначення ринкової вартості сучасних підприємств [3, с. 61]; існують різні методичні підходи до оцінки та одиниць вимірювання його вартості. Крім того, ще відмінності інтелектуального та фізичного капіталів проявляються у відносинах власності [11, с. 139], тобто змінюється спосіб поєднання робочої сили та засобів виробництва. Це явище є об'єктивним, так як на сучасному етапі розвитку суспільства змінюються домінуючий об'єкт власності, головна форма багатства та суб'єкт економічних відносин. Новою основою відповідних відносин стає те, що основною дійовою особою суспільства стає власник інтелектуального капіталу. Знання не відчужуються, а безпосередньо споживаються їхніми носіями. У цьому сенсі власність на знання, або інтелектуальна власність, не тільки долає характеристики приватної власності, а й перебирає на себе ознаки індивідуальної власності. Інтелектуальна власність за своїми сутнісними ознаками докорінно відрізняється від приватної власності. На відміну від приватної власності на матеріально-уречевлені засоби виробництва інтелектуальна власність може розвиватися лише як індивідуально-особиста і водночас усупільнена власність. Її розширене відтворення в своїй основі здійснюється не на комерційній основі. Воно пов'язане насамперед з розвитком багатства особистості та нагромадженням інтелектуального потенціалу всього суспільства і лише опосередковано – з накопиченням капіталу [5, с. 141]. Тобто відносини власності набувають більш соціалістичного характеру, ніж капіталістичного.

Виходячи із вищезазначеного, інтелектуальний капітал, на нашу думку, – це авансовані у виробництво інтелектуальні ресурси, що за змістом є накопиченими

знаннями, навичками, досвідом, творчістю, інформаційно-комунікативними здібностями працівників, які під час свого руху приносять більшу вартість, ніж первісно авансована та організаційною структурою, технологіями, інформаційною базою, патентами, брендами, товарними знаками тощо, які переносять вартість на готовий продукт не змінюючи своєї форми.

Сьогодні значення інтелектуального капіталу зростає, адже він дає змогу економити техніку, кошти, товарно-матеріальні засоби, вивільняє фінанси, підвищує життєдіяльність учасників економічного процесу, сприяє зростанню прибутковості економічної діяльності. Так, дочірня фірма фінської електронної компанії Nokia із щорічним обсягом продажу товарів на суму 160 млн. дол. США має штат з 5 чоловік. Nike – виробник взуття, не виготовляє взуття: його продукція – це дослідження, розвиток виробництва, дизайн, маркетинг, збут, тобто обслуговування на основі знань. З погляду матеріальних активів така відома компанія як “Visa International” просто не існує, хоча й здійснює фінансові операції по всьому світу на суму близько 300 млрд. дол. США щорічно. Промислові галузі, інформаційна база яких відповідає попередньому краю сучасних знань, технологічно випереджають будь-які інші галузі, отримуючи прибутки навіть у період кон’юнктурного застою. Ці підприємства мають величезні вкладення нових знань, що дозволяє їм так підвищити продуктивність праці, що всі їхні конкуренти залишаються позаду.

Висновки. Зміни, що відбулися в минулому столітті у всіх сферах суспільного життя людини, призвели до появи у науковій термінології такої нової категорії як інтелектуальний капітал. Об’єктивний характер цих процесів пояснюється тим, що основним суб’єктом економічних відносин стає людина, яка має особливі засоби виробництва – знання, які в подальшому стають важливим економічним ресурсом, що формує конкурентоспроможність суб’єктів економічних відносин на різних рівнях.

Будучи однією з форм капіталу, і, відповідно, маючи його ознаки, інтелектуальний капітал володіє своїми особливими рисами, через які проявляється його сутність.

Незаперечним залишається той факт, що інтелектуальний капітал має величезне значення у забезпеченні конкурентоспроможності суб’єктів господарювання. Однак проблеми визначення структури інтелектуального капіталу, аналізу факторів впливу на його формування, виявлення тенденцій розвитку інтелектуального капіталу в Україні є недостатньо висвітленими у науковій літературі. Саме цим проблемам будуть присвячені наші подальші наукові дослідження.

Використані джерела:

1. *Edvinsson L., Malone M.* Intellectual Capital. Realizing Your Company’s True Value by Finding Its Hidden Roots. N.Y., 1997. P. 375.
2. World Economic and social survey 1996. – N.Y., 1996. – P. 279
3. *Базилевич В. Д.* Інтелектуальна власність : підручник. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
4. Вісник Сумського національного аграрного університету Економіка, організація Серія “Фінанси і кредит”, 2010. – № 1.
5. *Гальчинський А. С., Єценко П. С.* Економічна теорія : підручник. – К. : Вища шк., 2007. – 503 с.

6. Гойло В. Интеллектуальный капитал // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 11. – С. 68-77.
7. Економіка знань : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Любов Іванівна Федулова ; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України. – К., 2009. – 600 с.
8. Економічна теорія: Політекономія : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – 5-те вид., стер. – К. : Знання-Прес, 2006. – 615 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
9. *Иноземцев В. Л.* За пределами экономического общества. – М. : “Academia” – “Наука”, 1998. – 640 с.
10. Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди : монографія / І. Л. Петрова, Т. І. Шпильова, Н. П. Сисоліна ; за наук. ред. проф. І. Л. Петрової. – К. : Дорадо, 2010. – 320 с.
11. Категорія “людський капітал” в концепції людського розвитку / Н. Ушенко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. – 2007. – № 2. – С. 138-141.
12. *Климко С. Г., Пригода В. М., Сизоненко В. О.* Людський капітал: світовий досвід і Україна. – К. : Основа, 2006. – 224 с.
13. *Комаров И.* Интеллектуальный капитал // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 54-60.
14. *Критский М. М.* Человеческий капитал в системе экономических отношений : дис. д-ра экон. наук. – СПб., 1995 – 454 с.
15. *Маршалл А.* Принципы политической экономии : в 3 т. – М., 1983. – Т. 1. – С. 132-133.
16. *Цвильев Р.* Социальный конфликт в постиндустриальной экономике // МЭ и МО. – 1998. – № 10. – С. 24-30.
17. *Чухно А. А.* Интеллектуальный капитал: сутність, форми і закономірності розвитку // Економіка України. – 2002. – № 11. – С. 48-55.
18. *Чухно А. А.* Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К. : Логос, 2003. – 631 с.
19. *Шкурупій О. В.* Интеллектуальный капитал в условиях становления постиндустриального общества: императивы глобального экономического развития та орієнтири для України : монографія. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2010. – 303 с.
20. *Шкурупій О. В.* Интеллектуальный капитал у трансформаційній економіці : монографія. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2008. – 268 с.
21. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития. – С. 239.

Кохно Д. А. Интеллектуальный капитал: проблемы идентификации.

В статье обосновываются предпосылки возникновения интеллектуального капитала, проанализировано научные подходы к трактовке его сущности, определено его специфику та особенности.

Ключевые слова: капитал, интеллектуальный капитал.

Kohn D. O. Intellectual capital: the problem of identifying.

This article is dedicate a problem of preconditions of intellectual capital's occurrence, scientific approach to treatment its nature, specificity and features

Keywords: capital, intellectual capital.